

Методологія науки судової експертизи

Христина Луценко

старша наукова співробітниця,
ННЦ «ICE ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Мін'юсту України, м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7883-3764>, e-mail: about-work@ukr.net;

Анна Роман

завідувачка сектору відео-, звукозапису,
ННЦ «ICE ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Мін'юсту України, м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8406-7979>, e-mail: anna_roman@ukr.net

Досліджено роль методології у визначенні методів судової експертизи, з'ясовано її методологічне підґрунтя. Оскільки в методології судової експертизи пріоритет надано діалектико-логічному розумінню, це відкриває можливості для продуктивно-критичного аналізу вже наявних і виникнення нових методичних підходів і концепцій розвитку дослідження, включно з формуванням наукового знання галузі.

Ключові слова: метод; методологія; судова експертиза; діалектико-логічний підхід.

Methodology of Forensic Science

Khrystyna Lutsenko, Anna Roman

This study examines the role of methodology in determining the methods used in forensic science, and elucidates its methodological foundation. Given the primacy of the dialectical-logical approach in forensic science methodology, this opens up possibilities for productive-critical analysis of existing methods and the emergence of new methodological approaches and concepts for the development of research, including the formation of scientific knowledge in the field.

Keywords: method; methodology; forensic science; dialectical-logical approach.

За час розвитку судової експертизи й виокремлення її в самостійний (практичний) вид діяльності, правила, що орієнтують експерта у його діяльності, стають предметом спеціального дослідження. Найбільш загальні правила починають формуватися як принципи правильного мислення умов здійснення пізнавальної діяльності. Поняття «принцип» означає гранично загальну, основну стратегічну ідею, що орієнтує діяльність, систему основних підходів і методів, що створює логічну сітку, понятійний каркас і методологічне підґрунтя для побудови теоретичної концепції.

Під методом у найширшому значенні слова розуміють шлях дослідження, у літературі є визначення методу як способу цілеспрямо-

ваної пізнавальної та предметно-практичної діяльності. На думку В. О. Штоффа, «метод є спосіб поведінки в будь-якій галузі, сукупність прийомів, що використовуються для досягнення певної мети».

Судова експертиза накопичує арсенал засобів наукового аналізу, що становить її методологію. Метод дослідження пов'язаний з підходом до обґрунтування та інтерпретації наукового знання, це підходи в дослідженні, що враховують специфіку предмета й об'єкта дослідження.

У науковому пізнанні в межах судової експертизи функціонує складна, динамічна, цілісна, субординована система методів різних рівнів, сфер дії, спрямованості тощо, якими послуговуються з урахуванням конкретних

умов. Водночас для судової експертизи все більш характерним стає методологічний плюралізм — прагнення застосовувати найрізноманітніші принципи та прийоми дослідження у їх поєднанні та взаємодії.

Термін «методологія» багатозначний, його вживається у різному значенні. Методологією називають систему певних ідей, принципів, прийомів та операцій, які застосовують у конкретній сфері діяльності (у науці, політиці, мистецтві, судовій експертизі тощо), а також учення про цю систему. У науці є два основні типи розуміння методології: емпіричне трактування, що сягає традицій позитивістської філософії, яка виникла у XIX ст., і трактування діалектико-логічне, що формувалося впродовж усієї історії культури в лоні розвитку історичних форм діалектики та продовжує розвиватися в сучасній діалектичній філософії.

Позитивістська традиція формує особливе розуміння методології, що зводиться до наявності певних емпіричних положень. Спосіб дій дає змогу проводити систематизацію та класифікацію в досліджуваній галузі: таке розуміння не можна вважати основою для формування теорії будь-якої науки, таке розуміння методології є штучним, спотвореним — це означає, що позитивістська традиція не має адекватного розуміння методології та сприяє досягненню наукою рівня теоретичного розвитку, де відкриваються можливості виявлення закономірностей у дослідницьких процесах і явищах. Закономірності, що неспроможні виявлятися в межах класифікації та систематизації знання, характеризують стандартні параметри об'єкта дослідження.

У позитивістському трактуванні методології як методики вивчають структуру об'єкта з позицій статичності його елементів, а не його процесуальності. Матричне розуміння методології як методики не наближає до відкриття зв'язків необхідних, істотних, повторюваних, об'єктивних, що своєю чергою відкриває діалектичний матеріалізм. Правильне розуміння сутності методології потребує розгляд діалектичного матеріалізму

загальної наукової методології як теорії пізнання.

Для того щоб опанувати методологію дослідження, необхідно ознайомитися з понятійним тезаурусом методології науки. Будь-яка наукова дисципліна, зокрема судова експертиза, виявляє рівні розвитку знання: емпіричний, теоретичний, методологічний. Методологія — наука про метод у найширшому сенсі, а конкретизація збірного поняття «метод» розкривається в концептуальному апараті, у поняттях наукової картини світу, наукових підходів і концепцій, наукових технологій, методів, дослідницьких програм, стандартів, методик, нормативів.

Загальнонаукова методологія представлена напрямками, концепціями та системами наукового знання, які використовують як засоби дослідницької діяльності під час виконання судової експертизи: можливості використання математичного апарату для кількісних оцінок, системність розгляду об'єктів дослідження. Методологія як ядро теорії аналізованої проблеми містить універсальні образи, цілісні уявлення про об'єктивний світ.

Методологія наукового дослідження — це форма організації наукового знання й наукової діяльності, що містить основні принципи, відповідність структури та змісту завданням дослідження, включно з методами, перевіркою істинності результатів, їхнім інтерпретуванням. Нині стає очевидним, що методологія розширює сферу свого застосування, її глибоко впроваджують у виробничо-практичну діяльність. Для того щоб скласти уявлення про методологію конкретної науки, у нашому випадку — загальну теорію судової експертизи, необхідно правильно визначити її співвідношення із загальною науковою методологією — матеріалістичною діалектикою.

Методологічна функція діалектики як теорії в досліджуваному контексті полягає в орієнтуванні експертів у їхній діяльності. Будь-який суб'єкт, зокрема експерт у своїй пізнавальній діяльності, так чи інакше перетворює та змінює дійсність. Суб'єкт

пізнання, ґрунтуючись на законах діалектики, створює прийоми й засоби для пізнання та діяльності в конкретній галузі знання, яка для нього є приватною методологією.

Основні принципи діалектичного розуміння (зокрема, в експертному пізнанні) — це детермінізм, системність і принцип взаємозв'язку частини й цілого. Детермінізм — це діалектичний принцип, згідно з яким явища пов'язані природним причинним зв'язком і в кожній ситуації одне явище в обов'язковому порядку обумовлює інше.

Другий принцип діалектики — системність. Він полягає в розумінні особливостей структури та характеру пов'язаності елементів системи. Сучасна наука прагне вивчення тих сторін і якостей об'єктів, завдяки яким вони виявляються впорядкованими й організованими. Організованість не характерна для самих елементів, вона виявляється у їхній ієрархічності та послідовній підпорядкованості. Внутрішні та зовнішні зв'язки становлять цілісність системи, її єдність.

Як третій принцип діалектики можна розглядати взаємозв'язок «частини» та «цілого». Частина та ціле виражають відносини між сукупністю предметів і зв'язком, що їх об'єднує, і сприяють виникненню нових властивостей і закономірностей, яких немає у предметів їх роз'єднаності. Зв'язок постає як ціле, а предмети — як частини.

Методологія судової експертизи надає пріоритет діалектико-логічному розумінню методології. На цій підставі відкривається можливість продуктивно-критичного аналізу наявних методичних підходів і концепцій розвитку дослідження, виникнення нових видів дослідження, включно з питанням формування наукового знання галузі. Діалектико-логічний підхід як методологічне підґрунтя дає змогу зрозуміти, наскільки галузь спеціального наукового знання, реалізованого в межах судової експертизи, затребувана у процесі розслідування та розгляду справ, забезпечуючи адекватне відображення об'єктивної реальності.